

12

**Millî Mücadele
Döneminde
Koçgiri Ayaklanması
ve Dersim'e Etkisi**

**Koçgiri Uprising
and its Effect
on Dersim During
the National Struggle**

Suat Akgül

Millî Mücadele Döneminde Koçgiri Ayaklanması ve Dersim'e Etkisi

*Suat Akgül**

Özet

Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde asırlar boyu aşiret hayatı varlığını sürdürdü. Sosyal, siyasal, kültürel, askerî, dinî-mezhebî yapılar ve yaşam kültürü aşiretlerin ileri gelenlerince şekillendirildi, yönlendirildi ve bu çerçevede bir hayat tarzı oluştu. Bu sosyal yapı, zaman zaman kimi asayiş olaylarına ve toplumsal hareketliliklere de yol açtı. Koçgiri ve Dersim bölgesi uzun yıllar seyit ve ağaların elinde geleneksel derebeylik düzeni ile idare edildi. Bu durum yer yer çeşitli ayaklanmalara neden oldu. Millî Mücadele döneminde Dersim yöresinin tanık olduğu en önemli olay Koçgiri İsyanı idi. Çoğunluğu Alevî olan Koçgiri aşireti, Sivas ve civarında yerleşmiş, beş büyük kabileden meydana gelen bir aşiretti. Liderleri Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeşti. Koçgiri İsyanı olarak başlayan ve yayılan bu hareket Dersim sorunu olarak gelişim gösterdi. Bunun üzerine sorunun yatıştırılması maksadıyla bölgeye heyetler gönderildi. Mustafa Kemal Paşa, Seyit Rıza'dan sükûnetin muhafazasını rica etti. Koçgiri İsyanı, Batı'da genel bir taarruz içinde bulunan Yunan kuvvetlerinin işinin kolaylaşmasına etki etti. Batı Cephesi'nden önemli bir askerî kuvvetin isyanı bastırmak maksadıyla bu muharebe bölgesinden alınarak doğuya intikal etmesi Batı Cephesi'nde Türk askerî gücünün zayıflamasına neden oldu. Bu yetersizliğin de bir sonucu olarak Türk Ordusu Sakarya'nın doğusuna çekildi ve Ankara düşman tehdidinde açık hale geldi. İsyân bastırıldıktan sonradır ki Sakarya Zaferi kazanılabildi. Şayet isyan bastırılmasa ve daha geniş bölgelere yayılsa idi Yunan ordusunun ilerleyişini engellemek ve Ankara yakınlarında durdurmak zor olabilir, hükümet merkezi Kayseri'ye kadar çekilmek zorunda kalabilirdi. Öte yandan bu isyanın Orta Karadeniz bölgesinde gelişme gösteren Pontus İsyanı ile paralellik göstermesi ve aynı zaman diliminde gerçekleşmiş olması da dikkat çekiciydi. Bu iki isyan hareketi başarılı olsa ve coğrafî olarak birleşebilselerdi, Millî Mücadele zor duruma düşebilirdi. Bu anlamda Koçgiri İsyanı ve bastırılması Türk Millî Mücadelesi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuş ve sonraki gelişmelere etki etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Koçgiri, İmranlı, Dersim, Alişir, Alişan, Ayaklanma

* Dr., Türk Silahlı Kuvvetleri, suatakul1[at]gmail.com

Koçgiri Uprising and its Effect on Dersim During the National Struggle

Abstract

Tribal life continued to exist in some parts of Eastern Anatolia for centuries. Social, political, cultural, military, religious-sectarian structures and culture of life were shaped and directed by the leaders of the tribes and a lifestyle was formed within this framework. This social structure occasionally led to occasional unrest and social mobilizations. For many years, the Koçgiri and Dersim regions were governed by the traditional feudal order under the control of seyits and aghas. This led to various uprisings from time to time. The most important event that Dersim region witnessed during the War of Independence was the Koçgiri Rebellion. The Koçgiri tribe, mostly Alevi, was a tribe consisting of five large tribes settled in Sivas and its vicinity. Their leaders were two brothers, Alişan and Haydar Bey. This movement, which started as the Koçgiri Rebellion and spread, developed into the Dersim problem. Therefore, delegations were sent to the region in order to pacify the problem. Mustafa Kemal Pasha asked Seyit Rıza to maintain peace. The Koçgiri Rebellion had the effect of making things easier for the Greek forces, which were on a general offensive in the West. The transfer of a significant military force from the Western Front to the east in order to suppress the rebellion resulted in the weakening of the Turkish military power on the Western Front. As a result of this inadequacy, the Turkish Army retreated to the east of Sakarya and Ankara became open to enemy threats. It was only after the rebellion was suppressed that the Sakarya Victory could be won. If the rebellion had not been suppressed and spread to wider regions, it might have been difficult to prevent the advance of the Greek army and stop it near Ankara, and the center of government might have been forced to retreat as far as Kayseri. On the other hand, it was also noteworthy that this rebellion was parallel to the Pontic Revolt in the Central Black Sea region and took place at the same time. Had these two revolts been successful and geographically united, the National Struggle would have been in a difficult situation. In this sense, the Koçgiri Rebellion and its suppression had very important consequences for the Turkish National Struggle and influenced subsequent developments.

Keywords

Koçgiri, Imranlı, Dersim, Alişir, Alişan, Rebellion

1. Giriş

Doğu Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde meskûn bulunan insanlar, uzun yıllar aşiret hayatını muhafaza ederek yaşamlarını sürdürdüler. Bu durum; sosyal, siyasal, kültürel, askerî, dinî-mezhebî yapılarının ve yaşam kültürünün aşiret ileri gelenlerince şekillendirilmesine, yönlendirilmesine ve bu çerçevede bir hayat tarzı oluşmasına etki etti. Bu sosyal yapı, zaman zaman asayiş olaylarına ve toplumsal hareketliliklere de neden oldu.

Koçgiri ve Dersim bölgesi uzun yıllar seyit ve ağaların elinde derebeylik geleneksel kültürü ile idare edilmekteydi. Bu feodal yapı, başındaki derebeyinin ve onun çoğu zaman baş destekçisi konumunda olan ağanın, seyidin zorlaması ile merkezî otoriteye karşı potansiyel bir güç ve tehlike olarak mevcudiyetini korudu. Bu mevcut durum yer yer çeşitli isyanlara/ayaklanmalara neden oldu. Merkezî otorite zaman zaman, bölge üzerinde hâkimiyet kuramadı ve etkisiz kaldı. Kimi zaman da geçici tedbirlerle konuyu büyütmeden kapatma yoluna gitti. Bu isyanlar veya toplumsal olaylar çoğu zaman askerî güç kullanılarak önlenmeye çalışıldı. Sosyal ve ekonomik tedbirler ise ya hiç uygulanmadı ya da uygulanma sürecinde etkisiz kaldı. Dersim bölgesinin yakın dönemine kadarki sosyal ve kültürel yapısı bu çerçevede şekillendi.¹

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı topraklarını, İtilaf devletlerinin paylaşımına açık bir duruma getirdi. Savaşı kazanan devletler emperyalist bir yayılma tutkusuyla rahat hareket etme imkânına sahip oldular.² Öte yandan savaşın sonunda yapılan anlaşmalardan yararlanmak isteyen çok farklı gruplar da ortaya çıktı. Wilson Prensiplerinden yararlanmak isteyen ve İngiliz entrikalarıyla da kışkırtılan bazı Kürt grupları ve Kürt orjinli cemiyetler, özerk veya bağımsız bir Kürdistan isteğinde bulunmaya başladılar. İngilizlerin desteğini alarak İstanbul'da kurulan ve temelinde ayrılıkçılık-Kürtçülük unsurları da taşıyan Kürdistan Tealî Cemiyeti, faaliyetlerini Dersim ve yöresinde de yürütmekte ve bölgede bir hâkimiyet oluşturma çabasında idi.³ Bu çabalar sonucu İstanbul Polis Müdürlüğü görevinde bulunan Dersimli Miralay Halil'in de katıldığı ve başkanlığını Seyit Abdülkadir'in yaptığı bir toplantıda Doğu vilayetlerine teşkilât kurmak amacıyla bazı gençlerin gönderilmesi kararlaştırıldı.⁴ Gerek Kürt Tealî Cemiyeti'nin üyeleri, gerek İngiliz gizli servisinin görevlileri, yöre aşiretleri arasında propaganda ve örgütlenme çalışması yürütüyor, ayrılıkçı bir ayaklanmanın hazırlıklarını yapıyorlardı.⁵ Öte yandan Sivas ve civarında Fransız subay ve ajanlarının da bulunması

¹ Suat Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyânları ve Gerçekler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992, s.69-117.

² Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara: TTK Basımevi, 1973, c. I, s.1.

³ T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.II, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s.189.

⁴ M. Nuri Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Halep: Ani Matbaası, 1954, s.121-122.

⁵ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I., s.26-30.

bölgedeki aşiretleri hareketli bir hale getirmişti. Gerek İngilizlerin ve gerekse İstanbul'da merkezi bulunan Kürt Cemiyeti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri Türk Millî Mücadelesine karşı bir tehdit teşkil etmekteydi.⁶

2. Koçgiri ve Dersim'de Genel Durum

Millî Mücadele boyunca Dersim yöresinin tanık olduğu en önemli olay Koçgiri İsyanı idi. Çoğunluğu Alevî olan Koçgiri aşireti, Sivas ve civarında yerleşmiş beş büyük kabileden meydana gelen bir aşiretti. Liderleri Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeşti.⁷ Haydar Bey, İmranlı (Ümraniye) Bucağı müdürlüğünde bulunuyordu. Ayrıca Alişir de Koçgiri aşiretinde önemli nüfuzu olan bir kişiydi. Koçgiri aşireti bölgesine komşu olan Dersim'de (Hozat) ise durum şöyleydi:

Hozat (Dersim) bir sancak olup, Nazımiye, Çemişgezek, Mazgirt, Ovacık (Pulur) bağlı kazalarıydı. Munzur suyunun batısında bulunan Batı Dersim kuzey ve güney diye iki coğrafi bölgeye ayrılıyordu. Kuzeyde bulunan aşiretlere Seydanlılar, güneydekine ise Şeyh Hasanlılar denilmekteydi. Özellikle Seydanlılar daimî olarak merkezî otoriteye başkaldırır bir vaziyetteydiler.⁸ Koçgiri aşireti reisi Haydar Bey, Mondros Mütarekesi sırasında Kürt Tealî Cemiyeti'ne girmiş, İmranlı'da bu cemiyetin teşkilatını kurmuştu. Haydar Bey diğer aşiret reislerini de bu derneğe üye kaydetti. *Jepin* adlı gazeteleriyle Kürt bağımsızlığı hakkında yazılar yayınlıyordu. Derneğin sekreterliğini ise Alişir yapıyordu. Nazmi Sevgen'e göre perde arkasında bu işleri yürüten kişi Alişir'dir.⁹

Alişir, 1920 Mart'ında Ovacık ve Hozat'ta halka propaganda konuşmaları yapmaktaydı. İstanbul'dan, Kürt Tealî Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir'den çeşitli gizli talimatlar alıyordu. Bu iş için kuryelik görevini, Koçgiri'nin Armudan köyünden Ermeni asıllı Mıgırdıç sağlıyordu. Alişir buradan aldığı talimatlara göre hareket etmekteydi. Kangal kazasının Yellice nahiyesinde Hüseyin Abdal Tekkesi'nde yapılan bir toplantıda başta Canbegan ve Kurmeşan olmak üzere birtakım aşiretler çeşitli kararlar aldılar. Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını, bağımsız bir Kürdistan kurulmasını ve bu uğurda savaşılmamasını istiyorlardı. Bu anlaşma ile, Batı Dersim'de 45 bin kişilik bir ordunun hazır bulunduğu, buna Doğu Dersim'den de katılanlar olacağı bildirilerek aşiretler galeyana getirilmek istenmekteydi.¹⁰

⁶ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.122.

⁷ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974, s.260-261.

⁸ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.260-262.

⁹ Nazmi Sevgen, "Yakın Tarihin Esrarlı Örtülü Hâdiseleri ve Koçgirili Alişir", *Tarih Dünyası*, 1/9 (1950), s.378.

¹⁰ Sevgen, "Yakın Tarihin Esrarlı Örtülü Hâdiseleri ve Koçgirili Alişir", s.378-379.

3. Koçgiri İsyanı'nın Başlaması

Yürütülen açık ve gizli çalışmalarla bir kıvama gelen bölge aşiretlerinin isyanı, ilk olarak, Zara'da Çulfa Ali Karakolu'nun basılmasıyla başlatıldı. Bunun üzerine birçok yerde askerî karakollar basıldı ve askerlerin silah ve cephanelerine el konuldu. Bölgeye mühimmat sevkiyatı da engellendi. Bu gelişmelerin ciddi boyutlara ulaşması üzerine Sivas Vilayeti, Ankara'dan aldığı emre göre, Koçgiri aşireti reisi Alişan'ın Refahiye Kaymakam Vekâleti, kardeşi Haydar'ın da İmranlı Müdürlüğü görevlerine tayin edildiğini bildirdi.¹¹ Daha önce de Osmanlı Devleti döneminde alınan tedbirlerden olan; bölge ileri gelenlerinin ve nüfuz sahiplerinin, isyan ettikleri yerlere memur olarak atanmaları uygulaması olumsuz sonuçlar doğurmuştu. Bu karar, her ne kadar iyi niyetli ve konuyu çözmeye yönelik bir uygulama olsa da, öncekiler gibi aşiret reislerinin etkinliğini ve nüfuzunu daha da arttırmalarına neden oldu. Alişan ve Haydar Beylerin bu görevlere getirildiği sıralarda Alişir de 150 kişilik bir kuvvetle Kemah'ta soygun ve yağmacılığa başlamıştı.¹² Dersim'de bulunan Haydar Bey'den bu olayı engellemesi istendi. O da göstermelik bir Koçgiri müfrezesi ile hükümet adına harekete geçti. Fakat Alişir'in etkisiz hale getirilmesine rağmen olayın üzerine gidilmedi ve konu kapatıldı.

4. Hükümete Verilen Muhtıra

Alişan Bey de beraberindeki yüze yakın bir kuvvetle Ovacık'a hareket etti. Buradan da bir kısım aşiret reislerini yanına alarak Hozat'a geçti. Alişan Bey, geleneksel bir yemin töreniyle "Kürdistan'ın bağımsızlığı için mücadele etme" kararı aldı.¹³ Ancak, Hozat aşiretlerinin toplantısına, bölgenin en önemli liderlerinden Seyit Rıza, bahse konu aşiretlere güveni olmadığı gerekçesiyle iştirak etmedi.¹⁴ Hozat'ta yapılan bu toplantıda da Ankara hükümetine aşağıdaki muhtıra verildi.

1. "Kürdistan muhtariyet idaresine muvafakat eden İstanbul Saltanat hükümetinin bu babdaki kararını Mustafa Kemal hükümetinin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklanması,
2. Kürdistan muhtariyet idaresi hakkında Mustafa Kemal hükümetinin görüş noktası ne olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi,
3. Elâzığ, Malatya, Sivas ve Erzincan mıntıkaları hapisanelerinde mevcut bütün Kürt mevkuflarının hemen serbest bırakılması,
4. Kürt çoğunluğu bulunan mıntıklardan Türk memurlarının çekilmesi,
5. Koçgiri mıntikasına gönderildiği haber alınan askerî müfrezelerin derhal geri alınması."

¹¹ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.127.

¹² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1978, c. IV, s.87.

¹³ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.128, Kolektif, *Koçgiri Halk Hareketi*, Ankara: Komal Yayınları, 1975, s.48.

¹⁴ Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, s.33.

Bu muhtıra, Abbasan aşireti reisi Meço Ağa tarafından Dersim Mutasarrıfı Rıza Bey'e verildi. Rıza Bey, Dersim'i terk ederek durumu Ankara Hükümeti'ne bildirdi. Bunun üzerine Ankara Hükümeti'nce, Elâzığ'dan Dersim'e bir nasihat heyeti gönderildi. Bu heyet, aşiretlere isteklerinin kabul edileceğini bildirerek zaman kazanma yoluna gitti. Ancak Elâzığ'dan Ankara hükümetine sert bir telgraf daha çekildi. Batı Dersim aşiretleri tarafından yazılan bu telgrafta Sevr'in uygulanması, aksi takdirde silahlı mücadele yapılacağı bildirilmekteydi. M. Nuri Dersimî aşiretlerin programlarını şu şekilde açıklamaktadır: "Önce Dersim'de Kürdistan'ın istiklâli ilân edilecek, Hozat'ta Kürdistan bayrağı dalgalanacak, Kürt millî kuvvetleri Erzincan, Elâzığ ve Malatya yönlerinden Sivas'a doğru hareket ederek Ankara Hükümeti'ne Kürdistan'ın bağımsızlığı için baskı yapılacak."¹⁵

5. Ankara Hükümeti'nin Aldığı Tedbirler

Hozat toplantısında hazırlanan ve Ankara'ya ulaştırılan muhtırada yer alan hususlar ve belirlenen program başarıya ulaşamadı. Çünkü Ankara Hükümeti olayın ciddiyetini kavrayarak birtakım önlemler aldı. Bunlardan en etkilisi de Dersim aşiretlerinin ileri gelen liderlerinden Meço ve Dişap Ağaların Dersim mebusları olarak Ankara'ya gitmeleri oldu. Çünkü Dersim halkı arasında Meço ve Dişap Ağaların kendi isteklerini yeterince savunabilecekleri inancı vardı.¹⁶

Bu gelişmelerden sonra Dersim aşiretleri üzerinde Seyit Rıza'nın büyük bir otorite kurduğunu görüyoruz. Seyit Rıza, Dersim'in merkezini işgal ettikten sonra Ankara hükümetine bir telgraf çekerek; "Ankara'da bulunan ve Dersimliler adına mebus tayin edilen şahısların Dersim'i katiyyen temsil edemeyecekleri, Dersim'in bağımsız bir Kürt idaresi istediği ve bu millî istek Ankara Hükümeti tarafından kabul ve resmen ilân edildikten sonra ancak, Kürdistan'ın bir konfederasyon şeklinde Ankara ile iş birliği yapabileceği"ni bildirdi.

Bu arada Koçgiri ile irtibatı sağlayan ve askerî harekâtı düzenleyen Baytar Nuri tutuklandı. Bu tutukluluk Seyit Rıza'nın Ankara Hükümeti nezdinde girişimiyle kaldırıldı. Baytar Nuri, Dersim aşiretleri arasındaki irtibatı ve münasebetleri yürütmeye devam etti.¹⁷ Koçgiri ve Dersim bölgesi kaynayan bir kazan haline geldi. Koçgiri aşiretleri bir an evvel topyekûn bir isyanda ısrar ederken; Dersim aşiretleri zamanın biraz daha olgunlaşmasını ve tabiat şartlarının d isyan için uygun hale gelmesini istiyordu.¹⁸

¹⁵ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.128-130.

¹⁶ *Koçgiri Halk Hareketi*, s.52.

¹⁷ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.133-137.

¹⁸ *Koçgiri Halk Hareketi*, s.53-55.

6. Gerginliğin Çatışmaya Dönüşmesi

Bölgede yürütülen askerî arama ve taramalar sonucu bir kısım asker kaçağının hükümet kuvvetleri tarafından yakalanması üzerine İmranlı'da gerginlik doruğa ulaştı. Çünkü bu asker kaçakları Kızıltepeli Kör Rıfat ve Karmanlı Nuri idaresindeki asiler tarafından askerî kuvvetlerin elinden alındı. Bu kişiler uzun zamandır bu civarlarda faaliyet gösteren Zalim Çavuş ve Alişir gibi asilerin bulunmasından cesaret alarak başkaldırdılar. Olaylara İmranlı Bucak Müdürü ve Koçgiri aşireti lideri Haydar Bey müdahale etmedi. Bunun üzerine 6. Süvari Alayı tarafından İmranlı'daki asilere müdahale edildi ancak bu müdahale başarısız oldu. Üstelik Alay Komutanı da şehit oldu.¹⁹ Böylece İmranlı tamamen asilerin eline geçti. 8 Mart 1921'de de Ovacık aşiretlerinden 2 bin 500 kişilik bir grup Munzur dağları eteğinden Kemah'a geçerek şiddetli çarpışmalar sonucu kaymakam ve jandarma komutanını esir aldılar.²⁰

Koçgiri aşireti reisi Haydar Bey de arkadaşı Mithat aracılığıyla Dersim'de bulunan Alişan Bey'e bir haber göndererek, "Her kabileden 50 kişinin Koçgiri'ye yardıma gelmesini" istedi.²¹ Bunun üzerine Dersim'den, başlarında Pezgâvır aşireti reisi Bira İbrahim, Maksudan reisi Polis Munzur, Çerpazin nahiyesi sabık müdürü Mustafa, Arslanan aşiret reisi Mahmut Ağalarla Alişir'in bulunduğu bir kuvvet Koçgiri'ye yardıma gittiler.²² Gittikçe büyüyen bu isyancı gruplara; Drejan, Atma ve Perçikan aşiretleri de katılacaklarını bildirdiler. İsyancı güçler, yer yer bölgeyi hâkimiyetleri altına almaya başladılar.²³ Bunun üzerine, Sivas Vilayeti birtakım girişimlerde bulundu. İmranlı'da faaliyet gösteren aşiretlerin, Dersim aşiret reisleri ve şeyhleri tarafından uyarılması istendi. Ancak Sivas Valiliği'nin bu girişimlerine Dersim aşiret reisleri şu sözlerle olumsuz cevap verdiler: "Ordu, bir süreden beri bölgemizde Müslümanların ve Müslüman olmayanların sayıları hakkında soruşturma yapmaktadır. Bu bilginin elde edilmesi, hükümetin belki de, Kürtleri vurup yok etmek niyetinde olduğu anlamında alındığından, nefis savunması yasaya uygun olduğuna göre, Koçgiri aşiretinin hareket tarzı da doğrudur"²⁴ Vilayet, bir girişimde daha bulunarak Danıştay Üyesi Bitlisli Şefik Bey'i asiler üzerinde etkili olabileceği gerekçesiyle görevlendirdi.²⁵ Şefik Bey'in temaslarının asilere zaman kazandırmaktan başka bir işe yaramadığı ortaya çıktı.²⁶ Bu gerginlik ve gelişmeler üzerine Ankara Hükümeti, 10 Mart 1921'de, Mamûretü'l-Aziz Vilayeti ile Erzincan Sancağı ve Sivas Vilayeti'nin Divriği, Zara kazalarında sıkıyönetim ilân edilmesine ve Sivas'ta bir sıkıyönetim mahkemesi kurulmasına karar verdi.²⁷

¹⁹ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.262.

²⁰ Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları ve Gerçekler*, s.36.

²¹ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.263.

²² Sevgen, "Yakın Tarihin Esrarlı Örtülü Hâdiseleri ve Koçgirili Alişir", s.380; Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.143.

²³ Vedat Şadillili, *Türkiye'de Kürtçülük Hareketleri ve İsyancılar*, Ankara: Kon Yayınları, 1980, s.44.

²⁴ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.263-264.

²⁵ *Koçgiri Halk Hareketi*, s.59.

²⁶ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.264.

²⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s.89.

7. Olayları Bastırmak İçin Merkez Ordusunun Görevlendirilmesi

13 Mart'ta Ankara Hükümeti, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yı Koçgiri aşiretinin ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdi.²⁸ Bu süreçte asilerin faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Alişan Bey 26 Mart'ta Pülümür aşiretlerine yazdığı bir mektupta, Kürdistan'ın bağımsızlığından söz ediyor ve bunun büyük devletler tarafından kabul edilmiş olduğunu bildiriyordu. Yine Alişir de aynı şekilde 8 Nisan 1921 günü Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf göndererek; Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah kazalarının muhtar bir yapıya kavuşturularak başına bir Kürt'ün getirilmesini istiyordu.²⁹

Merkez Ordusu tarafından Kemah Müfrezesi'ne gönderilen bir emirde şöyle denilmekteydi: "Bastırma harekâtı Koçgiri aşiretine ve bunlara katılmak üzere Dersim'den gelmiş olan asilere, Koçgiri civarında isyana katılmış olanlara yöneltilecektir. Bunlara komşu olup, namuslu olan, kanunlara bağlılıklarını devam ettirmiş bulunan köy ve aşiretler halkının hiçbir surette zarar görmemesi çok gereklidir."³⁰

Dersim'den destek alarak isyan girişimlerine devam eden Koçgiri aşireti, birkaç kasabayı basarak işgal etti. Olayların önüne geçilememesi üzerine Merkez Ordusu 11 Nisan 1921 tarihinde "Tenkil" hareketine başladı. Merkez Ordusunun kararlılığı ve başarıyla yürüttüğü askerî faaliyetler sonucunda isyanın önü alındı.³¹ Fakat asıl tehlike bundan sonra baş gösterebilirdi. Çünkü sürekli olarak Koçgiri'ye destek veren Dersimliler her an büyük bir isyan hareketine girişebilirlerdi. Hatta Dersim'den sürekli bir şekilde Koçgiri'ye takviye kuvvetler gönderilmeye devam ediliyordu. Dersimli Kasımoğlu Munzur, Beytan aşiretiyle Kemah'ı, Erzincan'ın güneyinde bulunan Aşuran aşireti de, Seyit Rıza'nın telkinleriyle Erzincan'ı tehdit eder bir hale gelmişlerdi.³² İsyanın bastırılmaya başlanması üzerine birçok isyancı ve aileleri Dersim'in içlerine doğru çekilmeye başladılar. Ancak bu çekilme sırasında da Ovacık ve Dersim, bölge için tehlike olmaya devam ediyordu. Elcezire cephesinden gönderilen bir istihbarata göre Dersimliler Elâzığ'a karşı bir saldırı hazırlığı içinde idiler.³³ Bunun üzerine Merkez Ordusu yeni önlemler alarak isyanın Dersim ve civarında büyük boyutlara ulaşmasını önledi. Dersimliler son gayretlerini de göstererek 21/22 Mayıs 1921 gecesi 400 kişilik bir grupla Kemah'ın güneyine, 30 Mayıs'ta da 500 kadar bir kuvvetle İliç'e saldırdılar.³⁴

²⁸ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.264-265.

²⁹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s.89-90.

³⁰ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.265.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele'de Ayaklanma Hareketleri ve Merkez Ordusu*, Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, 1991.

³² Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.153.

³³ Milli Savunma Bakanlığı Askeri Arşiv Müdürlüğü ATASE Arşivi; Klasör:1122, Dosya:12, Fihrist:43.

³⁴ Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.279-280.

8. Nurettin Paşa'nın Raporu

Nurettin Paşa bu tenkil harekâtını Dersim'e de yayarak daha büyük boyutlara ulaşmasını şimdilik kaydıyla uygun görmedi. Bu konuda 29 Mayıs'ta Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'ye gönderdiği raporda şunları yazdı: "Kemah ve Erzincan'da asayiş ve sükûnun tesisi Dersim ve Ovacık'ta karşı tedabir ittihazında görülmektedir. Bunun için: 1- Dersim ve Ovacık'ta bilhassa Ovacık'ta neticeli ve kat'î tedibat-ı şedide ister. 2- Bilâ-tedip, idarî ve siyasî tedbirler alınmasıdır. İş şiddetli tedbirle halledilecekse hiçbir makamdan müdahaleye meydan bırakmamak için gereken talimatın hükümet-i merkeziyece ihzâr-ı harekâtı idare edecek kumandana tebliği lüzumludur. İkinci şık olacaksa cihet-i askeriyece terettüp edecek vazife görüntüden ibaret kalacağından muktezî programın tanzimiyle bu vazifenin kimlere verileceği hükümetçe emredilmelidir. Bana göre, senelerden beri devam eden Ovacık'taki hükümsizliğin hâlihazırıyla bırakılması düşmanların tahkikatla meşgul olduğu şu sırada caiz olamaz. Garp Cephesi'nde bir düşman taarruzu muhtazırken dâhil-i memlekette harekât-ı askeriye icrası muvafık görülemez. Dersimlilere karşı pek mülayim görünmeyen iyi netice vermez. İslahatın her ne olursa olsun bütün Dersim'e teşmili şu sırada asla caiz olmayıp Ovacık'a hasr ve mezkûr kazada hükümetin tesisi ile iktifa ve büyük ıslahatı vakt-i müsaidine terk etmelidir. İslahata başlamadan evvel bunun Ovacık'a münhasır olduğu hakkında Dersimlilere teminat verilerek onların kıyama iştiraklerine meydan verilmemesi, hatta bunlardan bazı aşairin müzhareti de ümit edilir. Orduca Dersim'e karşı tavır böyledir. Hükümet-i merkeziyece ittihaz buyurulacak kararı yapacak olan kumandanın karargâhını teşkil edecek maiyeti ile tayin ve izamını, mülki, idarî, siyasî maruzatın tatbikine memur buyurulacak salahiyetli memurların da talimat-ı lâzime ile beraber tayin ve izamını arz ve rica ederim."³⁵

Nurettin Paşa'nın Dersim sorununu çok iyi kavradığı ve doğru teşhislerde bulunduğu bu yazısından anlaşılmaktadır. Ancak Nurettin Paşa'nın bu teklifi Ankara Hükümeti'nce benimsenmedi. Dersim ve civarında, nahiye sayısının arttırılarak yerleşme birimlerinin kontrole müsait bir hale gelmesi daha uygun görüldü. Dâhiliye Vekâleti'nce Erzincan-Dersim arasındaki bölgelerde karakolların inşa edilerek buralarda jandarma birliklerinin bulundurulması yeterli görüldü.³⁶

9. İsyanın Bastırılması ve Yargılamalar

30 Mayıs'ta Dersim'den Koçgiri'ye takviye maksadıyla giden 500 kişilik asi kuvvet 2 Haziran'da mağlûp edildi. Bunun üzerine Alişan Bey ve arkadaşları 17 Haziran'da teslim oldular. Bu isyan hareketi Koçgiri-İmranlı bölgesinde son buldu. Fakat Dersim'deki faaliyetler devam etti. Koçgiri İsyanı'na katılanlar için Sivas'ta bir mahkeme kuruldu. Bu arada Ankara'dan gönderilen Tetkik ve Nasihat Heyeti de isyan bölgesinde

³⁵ ATASE Arşivi: Kl:1122, Ds:12, Fh:58.

³⁶ ATASE Arşivi: Kl:1126, Ds:27, Fh:3.

incelemelerde bulundu. Tutuklular ifadelerinde bütün suçlu M. Nuri Dersimî ve Alişir'in üzerine yıkmaya çalıştılar. Nasihat Heyeti de bu ifadeleri uygun görerek suçun Baytar Nuri ve Alişir'de olduğunu belirten bir rapor hazırladı. Neticede isyana katılanlardan çoğu mahkûm edildi. Dersim'den Ankara Hükümeti'ne bu kişilerin affedilmesi amacıyla sürekli olarak telgraflar gönderildi. Bu isteklerine fiilî olarak destek verdiklerini göstermek maksadıyla da Erzincan – Kemah – Eğin istikametinde bazı askerî birlikler ile köylere saldırılar başladı.³⁷ Gerek bu girişimler ve baskınlar gerekse özellikle TBMM'deki Doğulu milletvekillerinin gayretiyle isyana katılmış olanlara af çıkartıldı. Bu aftan Alişir ve Baytar Nuri yararlanamadılar. Affın çıkmasına Dersim bölgesindeki gerginlik ve kargaşanın devam etmekte olmasının yanında, Batıda da Yunan tehlikesinin gittikçe büyük boyutlara ulaşmakta olmasının önemli etkisi vardı. Ankara Hükümeti yıllardan beri merkezî otoriteye karşı gelmiş olan Dersim'e, "şimdilik" herhangi bir müdahalenin uygun olmadığı görüşündeydi.³⁸

10. İsyân Hareketini Dersim Bölgesine ve Uluslararası Boyuta Taşıma Girişimleri

Merkez Ordusunun isyanı bastırmadaki kararlılığı ve başarısı üzerine Seyit Rıza ve Alişir'in önderliğinde isyan hareketini daha değişik yönlerde yayma girişimleri oldu. Seyit Rıza ve Alişir, 5 Eylül'de Ovacık'a bağlı Lerenk köyünde birçok aşiretin katıldığı bir toplantı düzenlediler. Alişir toplantıda, "Avrupa devletlerinin dört vilayetten ibaret bir Kürdistan'ı kabul ve tasdik ettiklerini ancak Ankara Hükümeti'nin bunu kabul etmediğini, ayrıca Alevilerin tamamının mahvı için Türk subaylarının cebinde talimat olduğunu" belirterek isyan hareketini daha geniş boyutlara çekmek istedi.³⁹

Alişir'in bu çabalarına birkaç aşiret dışında pek itibar edilmedi ama askerî birliklere birtakım saldırılar yapıldı. Bu tehlikeli gelişme Merkez Ordusunun küçük bir kuvvet kaydırmasıyla bertaraf edildi. Koçgiri İsyanı olarak başlayan ve yayılan bu hareket Dersim sorunu olarak gelişim gösterdi. Bunun üzerine sorunun yatıştırılması maksadıyla bölgeye heyetler gönderildi.⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa da, Seyit Rıza'dan sükûnetin muhafazasını rica etti.⁴¹

Bu ayaklanmadan sonra Ankara Hükümeti Dersim'de yeni bir idari yapılanmaya gitti. Dersim 1922 yılında Mamuretü'l-Aziz Vilayeti'nden ayrılarak bir vilayet durumuna getirildi. Dersim, il olarak bu yapısını cumhuriyetin ilk yıllarında da sürdürdü.

³⁷ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.162.

³⁸ Akgül, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyânları ve Gerçekler*, s.41.

³⁹ ATASE Arşivi: Kl:732, Ds:27, Fh:5.

⁴⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s.90; Ertuna, *Türk İstiklâl Harbi*, s.281.

⁴¹ Dersimî, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, s.163-166.

11. Sonuç

Koçgiri İsyanı, Batı Cephesi'nde genel bir taarruz içinde bulunan Yunan kuvvetlerinin işinin kolaylaşmasına etki eden önemli hususlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Çünkü Batı Cephesi'nden önemli bir askerî kuvvetin isyanı bastırmak maksadıyla bu muharebe bölgesinden alınarak doğuya intikalinin sağlanmış olması Batı Cephesi'nde Türk askerî gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Bu yetersizliğin de bir sonucu olarak Türk Ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmiş, Ankara, düşman tehdidine açık hale gelmiştir. İsyân bastırıldıktan sonradır ki Sakarya Zaferi kazanılabildiği. Şayet isyan bastırılmazsa ve daha geniş bölgelere yayılma idi Yunan ordusunun ilerleyişini engellemek ve Ankara yakınlarında durdurmak zor olabilir, hükümet merkezi Kayseri'ye kadar çekilmek zorunda kalabilirdi. Öte yandan bu isyanın Orta Karadeniz bölgesinde gelişme gösteren Pontus İsyanı ile paralellik göstermesi ve aynı zaman diliminde gerçekleşmiş olması da dikkat çekicidir. Bu iki isyan hareketi başarılı olsa ve coğrafi olarak birleşebilseydi Türk Millî Mücadelesi zor duruma düşebilirdi. Bu anlamda Koçgiri isyanı ve bastırılması Millî Mücadele açısından çok önemli sonuçlar doğurmuş ve sonraki gelişmelere etki etmiştir. Öte yandan dikkat çekici bir husus da isyana birkaç aşiretle, bölgede bazı söz sahibi ileri gelen şahısların katılması ve önderlik etmesine rağmen halkın kitlesel bir kıyam içinde bulunmamış olmasıdır. Bunda bölgedeki sağduyu sahibi kanaat önderlerinin ve özellikle din âlimlerinin önemli etkisi ve katkısı olmuştur.⁴²

⁴² Bakınız: A.Halûk Çay-Yaşar Kalafat, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Hareketleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Millî Savunma Bakanlığı Askerî Arşiv Müdürlüğü, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Arşivi.

ATASE Arşivi: Klasör:1122, Dosya:12, Fihrist:43.

ATASE Arşivi: Kl:1122, Ds:12, Fh:58.

ATASE Arşivi: Kl:1126, Ds:27, Fh:3.

ATASE Arşivi: Kl:732, Ds:27, Fh:5.

Kitap ve Makaleler

Akgül, Suat. *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.

Balcıoğlu, Mustafa. *Belgelerle Millî Mücadele'de Ayaklanma Hareketleri ve Merkez Ordusu*. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, 1991.

Çay, Abdulhaluk ve Yaşar Kalafat. *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.

Dersimî, M.Nuri. *Kürdistan Tarihinde Dersim*. Halep: Ani Matbaası, 1952.

Ertuna, Hamdi. *Türk İstiklâl Harbi, VI'ncı Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.

Kolektif. *Koçgiri Halk Hareketi*. Ankara: Komal Yayınları, 1975.

Sevgen, Nazmi. "Yakın Tarihin Esrarlı Örtülü Hâdiseleri ve Koçgirili Alişir". *Tarih Dünyası*. 1/9 (15 Ağustos 1950): 377-395.

Sonyel, Salâhi R. *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. c.1. Ankara: TTK Basımevi, 1973.

Şadillili, Vedat. *Türkiye'de Kürçülük Hareketleri ve İsyanlar*. Ankara: Kon Yayınları, 1980.

Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. c.IV. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1978.

Tunaya, T. Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler*. c.2. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Suat AKGÜL | Türk Silahlı Kuvvetleri | suatakul1[at]gmail.com

Dr. Suat Akgül, 1962 yılında Ankara'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli eğitim kurumlarında görev yaptı. Genelkurmay Başkanlığı (ATASE) Arşiv Müdürlüğü'nden emekli oldu. Antalya'da yaşıyor. Atatürk, Atatürkçülük, Doğu Anadolu, İç İsyanlar, Ermeni Sorunu ve Genel Türk Tarihi konularında çeşitli eserleri bulunmaktadır. Alanıyla ilgili ulusal ve uluslararası sempozyumlara katılmış, bildiriler sunmuş, konferanslar vermiştir.

Dr. Suat AKGÜL | Turkish Armed Forces | suatakul1[at]gmail.com

Dr. Suat Akgül was born in Ankara in 1962. He graduated from Hacettepe University, Department of History. He completed his master's and doctorate at Hacettepe University Atatürk's Principles and Revolution History Institute. He served in various educational institutions of the Turkish Armed Forces. He retired from the General Staff (ATASE) Archives Directorate. He lives in Antalya. He has various works on Ataturk, Kemalism, Eastern Anatolia, Internal Rebellions, Armenian Question and General Turkish History. He participated in national and international symposiums, presented papers and gave conferences in his field.